

August Strindberg
SIN SLUŽKINJE

prevedla Mita Gustinčič Pahor

Beletrina*

SIN SLUŽKINJE

© BELETRINA, 2024. VSE PRAVICE PRIDRŽANE.

Brez predhodnega pisnega dovoljenja Beletrine je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnemkoli obsegu ali postopku, vključno s fotokopiranjem, tiskanjem, javnim interaktivnim dostopom ali shranitvijo v elektronski obliki.

IZVIRNI NASLOV DELA:
TJÄNSTEKVINNANS SON

Vse informacije o naših knjigah so dostopne tudi na: WWW.BELETRINA.SI

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.113.6-312.6
821.113.6.09Strindberg A.

STRINDBERG, August

Sin služkinje / August Strindberg ; prevedla Mita Gustinčič Pahor ;
[spremna beseda Nada Marija Grošelj]. - Ljubljana : Beletrina, 2024. -
(Knjižna zbirka Klasična Beletrina)

Prevod dela: Tjänstekvinnans son
ISBN 978-961-284-899-6
COBISS.SI-ID 210683651

SIN SLUŽKINJE
Zgodba o razvoju neke duše
(1849–1867)

1. poglavje

Prestrašen in lačen

Štirideseta leta so se iztekla. Tretji stan¹, ki si je z revolucijo leta 1792 priboril nekaj človekovih pravic, je zdaj spoznal, da se v ospredje želita prebiti še četrti in peti. Švedska buržoazija, ki je kralju Gustavu III. pomagala pri prevratu in bila povišana v višji sloj že davno, v času vladanja nekdanjega jakobinca Bernadotta, je pripomogla k vzpostavljanju protiužezi plemiškemu stanu in državnim uradnikom, ki jih je Karl Johan s svojimi prirojenimi instinkti nižjega razreda hkrati sovražil in spoštoval. Po pretresih leta 1848 je gibanje v svoje roke vzel razsvetljeni absolutist Oskar I., ki je uvidel neizbežnost evolucije in tako izkoristil priložnost, da so mu pripisali zasluge za izvedbo reform. S svobodnima gospodarstvom in trgovino, z določenimi omejitvami seveda, je nase privezal meščanstvo, odkril moč žensk in hčeram odobril enako pravico do dedovanja kot sinovom, ne da bi slednje olajšal bremena bodočih hranilcev družin. Njegova vlada je v meščanskem sloju našla podporo, v nasprotju s plemstvom in njegovim prvakom Hartmansdorffom ter duhovništvom, ki sta bila v opoziciji.

Družba je še vedno temeljila na stanovih, pretežno naravnih skupinah, razdeljenih po poklicih in dejavnostih, ki so druga drugo držale v šahu. Takšen sistem je pri življenju ohranjal navidezno demokracijo, vsaj z vidika višjih slojev. Višji krogi še niso odkrili skupnih interesov, ki bi jih združevali, nova bojna formacija pa še ni bila postavljena po merilu višjega ali nižjega družbenega sloja.

V mestu zato ni posebnih četrti, kjer bi višji sloj zasedal celotno stavbo, izključujočih četrti z visokimi najemninami, z lepimi vhodi

¹ Izraz se nanaša na francoski tretji stan, tu kot sopomenka za meščanstvo. Vse opombe so prevajalkine, razen kjer je navedeno drugače.

in s strogimi vratarji. Zato je hiša ob pokopališču sv. Klare ne glede na njeno ugodno lego in na njeno veliko vrednost v prvi polovici petdesetih let precej demokratičen familisterij². Stavba tvori pravokotnik okrog notranjega dvorišča. Na strani, ki gleda na ulico, stanuje v pritličju baron, v prvem nadstropju general, v drugem vrhovni sodnik, ki je tudi lastnik, v tretjem nadstropju prodajalec začimb, v četrtem pa upokojeni kuhar pokojnega kralja Karla Johana. V levem dvoriščnem krilu stanujeta mizar in oskrbnik hiše, ki je revež, v drugem krilu stanujejo prodajalec usnja in dve vdovi, v tretjem krilu pa zvodnica s svojimi dekleti.

V tretjem nadstropju velike stavbe se je v sinu trgovca z začimbami in služkinje prebudilo samozavedanje ter zavedanje o življenju in dolžnostih, ki jih to prinaša. Njegova prva občutka, kot se ju je spominjal pozneje, sta bila strah in lakota. Bal se je teme, bal se je tepeža, bal se je, da ne bo česa narobe naredil, bal se je, da bo padel, da se bo udaril, bal se je, da bi bil komu na poti. Bal se je pesti svojih bratov, lasanja služkinj, babičinega oštevanja, materine šibe in očetove palice. Bal se je generalovega sluge, ki je stal v veži s pikačo in fašinskim nožem, bal se je oskrbnika, ki ga je preganjal, ko se je igral pri zaboju za smeti na dvorišču, bal se je vrhovnega sodnika, ki je bil lastnik. Nad njim so bili oblastniki s privilegiji, vse od bratov s starostnimi privilegiji do očetovega vrhovnega sodišča, nad katerim je bil kljub vsemu oskrbnik hiše, ki je otroke cukal za lase in vedno grozil z lastnikom, ki pa je bil pravzaprav neviden, saj

2 Iz francoščine *familistère*, delavska skupnost. Leta 1859 je v bližini tovarne lito-železnih izdelkov v francoskem mestu Guise zrasla »ljudska palača«: *familistère*. Zasnoval jo je industrialec in mislec Jean-Baptiste André Godin, zagotavljala pa naj bi namestitvev okoli 2000 prebivalcem. Na zemljišču so poleg tovarne stale še tri večnadstropne bivalne stavbe, delavci pa so imeli tudi skupne vrtove, osnovno šolo, vrtec, gledališče, trgovine in bare. Projekt je tovarni in njenim delavcem zagotavljal skoraj popolno avtonomijo.

je živel na podeželju in so se ga morda ravno zato najbolj bali. Toda nad vsemi njimi, celo nad vojaškim slugo s pikačo, je bil general, zlasti takrat, ko je šel ven v uniformi s trikotnim klobukom in perjanico. Otrok ni vedel, kako je videti kralj, a vedel je, da je šel general k njemu. Tudi služkinje so mu ponavadi pripovedovale zgodbe o kralju in mu kazale, kako je videti kraljeva opica³. Z materjo je ob večerih redno molil, toda prave predstave o Bogu ni imel, je pa moral biti Bog nekoliko višje od kralja.

Ta strah otroku verjetno ni bil prirojen, razen če so viharji, ki sta jih preživljala starša, ko ga je mati nosila, posebno delovali nanj. In viharji so bili hudi. Trije otroci so bili rojeni izven zakona, Johan pa se je rodil kmalu po poroki. Najbrž ni bil zaželen, saj je tik pred njegovim rojstvom družina doživela stečaj; tako je bil rojen v prej bogato, zdaj pa oropano gnezdo, ki je premoglo eno posteljo, eno mizo in nekaj stolov. V istem času je umrl tudi stric, ki je na koncu očeta sovražil, saj ta ni hotel razdreti svoje svobodne zveze. Oče je svojo žensko ljubil, zato zveze ni prekinil, temveč jo je sklenil za vse življenje.

Oče je bil po naravi vase zaprt in mogoče je bil to vzrok za njegovo trdno voljo. Po rodu in po vzgoji je bil aristokrat. Staro rodoslovno drevo je prikazovalo plemiški izvor od 17. stoletja dalje. Pred tem so bili očetovi predniki duhovniki, vsi iz Jämtlanda, norveške, samijske ali finske krvi. Nato se je kri pomešala. Očetova mati je bila iz mizarske družine nemškega rodu. Očetov oče je bil trgovec z začimbami in kolonialnim blagom, poveljnik meščanske garde, visok član prostozidarjev in oboževalec kralja Karla Johana. (Ni še

3 Otroška šala, ki jo je Strindberg l. 1886 v svojem pismu Petru Nansenu v zvezi s prevodom v danščino opisal takole: Otroka so vprašali, če hoče videti kraljevo opico. Če je odgovoril pritrdilno, so ga prijeli za ušesa in ga dvignili s tal, da se je videl v ogledalu.

ugotovljeno, ali je občudoval Francoza, maršala ali Napoleonovega prijatelja.) Johanova mati je bila hči revnega krojača. Očim jo je zgodaj poslal v svet, najprej kot služkinjo, potem kot natakarico in v tej vlogi jo je odkril Johanov oče. Po nagonu je bila demokratka, a je občudovala moža, ki je bil iz »dobre družine«, in ljubila ga je, težko pa je reči, ali kot odrešitelja, zakonca ali hranitelja družine.

Oče je služabnika in služabnice tikal, oni pa so ga naslavljali z gospodarjem. Kljub svojim neuspehom ni postal zlovoljen, temveč se je proti njim boril s pomočjo religioznega sprijaznjenja – takšna je bila Božja volja – in z osamo v svojem domu. Še več, še vedno je upal, da mu bo znova uspelo izplavati.

Toda oče je bil do obisti aristokrat, tudi v svojih navadah. Njegov obraz je imel plemiške poteze: gladko obrit, gladka koža, lasje pa kot Louis-Philippe⁴. Nosil je očala, vedno se je lepo oblačil in rad je imel čisto perilo. Služabnik, ki je čistil njegove škornje, je moral med postopkom nositi rokavice, saj so se gospodarju služabnikove roke zdele preveč umazane, da bi jih vtikal v njegove škornje.

Mati je globoko v sebi ostala demokratka. Vedno je bila oblečena v preprosta, a čista oblačila. Otroci so morali biti vedno celi in čisti, a nič več od tega. Do služabnikov je bila zaupna, in če je bil kateri izmed otrok do njih nevljuden, ga je takoj kaznovala, brez sodbe in preiskave, obtožba je zadostovala. Do revnih je bila vselej usmiljena in če je bilo še tako težko pri hiši, ni šel berač nikdar od hiše brez česa za pod zob. Vse nekdanje dovilje, bile so štiri, so pogosto prihajale na obisk in mati jih je vedno sprejela kot stare prijateljice.

Vihar je močno udaril po družini, katere raztepeni člani so kot prestrašena piščeta znova stekli na kup, tako prijatelji kot sovražniki, saj so čutili, da drug drugega potrebujejo in da lahko drug drugega ščitijo.

4 Francoski kralj Ludvik Filip I., ki je vladal med letoma 1830 in 1848.

Očetova sestra je imela v stanovanju v najemu dve sobi. Bila je vdova znanega angleškega izumitelja in industrialca, ki je propadel. Imela je pokojnino, s katero je preživljala sebe in dve hčeri, ki ju je dobro vzgojila. Bila je plemkinja. Imela je odličen dom, družila se je z ugledneži. Rada je imela svojega brata, sicer ji ni bil všeč njegov zakon, a je njegove otroke sprejela k sebi, dokler se nevihta ni podela.

Nosila je čipkasto kapo in poljubljali so ji roko. Nečake je naučila pravilno sedeti na stolu, lepo pozdravljati in se izbrano izražati. V njenih sobah so ostale sledi nekdanjega razkošja in številnih premožnih prijateljev. Oblazinjen kos pohištva iz palisandra s kvačkanimi prevlekami z angleškimi vzorci. Doprnski kip pokojnega moža, oblečenega v frak akademije znanosti z odlikovanjem kraljevega reda Vasa. Na steni velik oljni portret njenega očeta v majorski uniformi meščanske garde. Otroci so vedno mislili, da je to kralj, saj je imel pripetih toliko redov, toda kasneje se je izkazalo, da so bile to insignije reda prostožidarjev.

Teta je pila čaj in brala angleške knjige.

V drugi sobi sta stanovala materin brat, trgovec na Hötorgetu, in neki bratranec, sin pokojnega očetovega brata, ki je študiral na politehniku.

V otroški sobi je stanovala babica po materini strani. Močna starica, ki je krpala hlače in srajce, brala abecednik, zibala otroke in jih lasala. Bila je verna in vsako jutro se je okoli osme ure že vračala od jutranje molitve v cerkvi sv. Klare. Pozimi je imela s seboj svetilko, saj plinskih svetilk še ni bilo, cestne oljenke pa so bile ugasnjene.

Poznala je svoje mesto, svojega zeta in njegove sestre pa verjetno ni marala. Zanja sta bila prefini. Oče je bil do nje spoštljiv, ne pa ljubezljiv.

V treh sobah je stanoval oče z ženo in sedmimi otroki ter dvema služabnikoma. Pohištvo so bile večinoma zibelke in postelje. Otroci

so ležali na likalnih deskah in stolah, v zibelkah in posteljah. Oče ni imel svoje sobe, a je bil vedno doma. Nikoli ni sprejel povabil na obisk svojih mnogih poslovnih prijateljev, ker jim povabil ni mogel vrniti. Hodil ni ne v gostilno ne v gledališče. Imel je rano, ki jo je skrival in jo hotel pozdraviti. Njegova zabava je bil klavir. Vsak drugi večer je k njemu prišla ena od sestrih hčera, s katero sta štiriročno igrala Haydnove simfonije. Nikoli nič drugega. Pozneje tudi Mozarta. Nikoli nič modernega. Ko so mu razmere dopuščale, se je posvečal še enemu veselju. Na oknih je gojil rože. Toda samo pelargonije. Zakaj pelargonije? Johanu se je, potem, ko je bil starejši in je mati že umrla, vedno zdelo, da mater ali mater in očeta skupaj vidi poleg pelargonije. Mati je bila bleda, dvanajstkrat⁵ je že ležala na porodni postelji, in bolehalo je za tuberkulozo. Njen obraz je spominjal na prozorno bele lističe pelargonij s krvavimi progami, ki so v globini potemnele in tvorile skoraj črno zenico, kakršna je bila materina.

Očeta so videvali samo pri obrokih. Žalosten, utrujen, strog, resen, a ne surov. Strog se je zdel, ker je ob prihodu domov vedno nepoučen hotel odločati o disciplinskih zadevah, o katerih ni mogel soditi. Njegovo ime se je vedno uporabljalo, ko so hoteli otrokom nagnati strah v kosti. »Samo, da očka izve«, je pomenilo tepež. Nič kaj hvaležne vloge ni dobil. Z materjo je bil vedno prijazen. Po obroku jo je vedno poljubil in se ji zahvalil za hrano. Tako so se otroci neupravičeno navadili gledati na mater kot na izvor vseh dobrih darov, na očeta pa kot na izvor vsega slabega.

Očeta so se bali. Ko je kdo zaklical: »Očka prihaja!« so se vsi otroci poskrili ali pa izginili v otroško sobo, kjer so se počesali in umili. Pri mizi je med otroki vladala smrtna tišina, oče pa je bil zelo redkobeseden.

5 Strindbergova mati Ulrika Eleonora je imela enajst porodov in ne dvanajst.

Mati je bila precej impulzivna. Hitro se je razburila, a se je tudi hitro umirila. S svojim življenjem je bila razmeroma zadovoljna, saj se je povzpela po družbeni lestvici in tako izboljšala položaj sebi, svoji materi in bratu. Zjutraj je kavo pila v postelji, za pomoč je imela dve dojlji, dva služabnika in babico. Verjetno ni bila preobremenjena.

Toda do otrok je bila vedno skrbna. Strigla jim je kožico ob nohtih, jim obvezovala poškodovane prste, jih tolažila, mirila in jim bila v uteho, ko jih je oče kaznoval, čeprav je bila ona javna tožilka. Johanu se je zdelo grdo, da ga je »tožila« očetu, zato si njegovega spoštovanja ni pridobila. Včasih je bila nepravilna, vzkipljiva, kaznovala je ob nepravem času, na podlagi praznih obtožb katerega od služabnikov, toda otrok je dobival hrano iz njene roke, prav tako tolažbo, zato so jo imeli radi, oče pa je vedno ostal tujec, prej sovražnik kot prijatelj.

To je bil očetov nehvaležni položaj v družini. Vse je preživljal in vsi so ga sovražili. Hranilec vseh in sovražnik vseh. Če je prišel domov utrujen, lačen, nejevoljen in je naletel na pravkar pomita tla ali na slabo pripravljeno hrano in si je to dovolil pripomniti, je dobil zelo kratek odgovor. Kot da bi v svoji lastni hiši živel od milosti, otroci pa so se pred njim še skrivali.

Oče je bil bolj nezadovoljen s svojim življenjem, saj je zdrsnil po družbeni lestvici navzdol, njegov položaj se je poslabšal, moral se je odrekati. In razžalostil se je, ko je videl, da so tisti, ki jim je podaril življenje in jih hranil, nezadovoljni.

Vendar družina ni popolna institucija. Za vzgojo ni imel nihče časa in tam, kjer so z njo končale služkinje, je nadaljevala šola. Družina je bila pravzaprav ustanova za hranjenje ter obrat za pranje in likanje, toda neekonomične vrste. Nikoli ničesar drugega kot kuhanje, nakupovanje na trgu, obiski špecerij in mlekarn. Pranje, likanje, beljenje in ribanje. Toliko sil v pogonu za tako malo ljudi.

Natakar, ki je stregel hrano nekaj stotinam ljudi, jih je komajda porabil kaj več.

Vzgoja je bila oštevanje in lasanje, moralo se je moliti in ubogati. Otrok se je rodil z dolžnostmi, a samo dolžnostmi, nobenimi pravicami. Vsi so lahko izražali svoje želje, le želje otrok so bile utišane. Otrok se ni smel ničesar dotakniti, da ne bi česa storil narobe, nikamor ni smel iti, da ne bi bil komu na poti, ni smel govoriti, da ne bi motil. Na koncu se ni upal niti premakniti. Otrokova največja dolžnost in največja vrlina sta bili: mirno sedeti na stolu in biti tiho.

»Ti nimaš volje!« so venomer ponavljali. In s tem postavljali temelje brezvoljnemu značaju.

»Kaj bodo rekli ljudje,« se je glasila naslednja mantra. In tako je bila njegova osebnost razglodana, da ni mogel nikoli biti sam svoj, temveč vedno odvisen od spreminjajočega se mnenja drugih, nikoli ni bil prepričan vase, razen v redkih trenutkih, ko je čutil, da njegova močna duša deluje neodvisno od njegove volje.

Deček je bil izredno občutljiv. Tako pogosto je jokal, da je dobil poseben vzdevek. Dotaknilo se ga je že blago opozorilo, saj je živel v nenehnem strahu, da bo naredil napako. Toda pozoren na nepravilnosti in z visokimi zahtevami do sebe je bdel tudi nad napakami bratov. Če so ti ostali nekaznovani, je bil globoko užaljen, če so bili nagrajeni ob nepravem času, je trpel njegov občutek za pravičnost. Zato so ga imeli za zavistnega. Tedaj je šel k materi, da bi se ji potožil. Tu in tam mu je dala prav, sicer pa raje nasvet, naj ne bo tako strikten. Toda drugi so bili striktni do njega in učili so ga, naj bo enako strikten tudi do sebe. Zagrenjen se je umaknil. Postal je sramežljiv in zadržan. Ko se je delilo kaj dobrega, se je skrtil kje čisto zadaj in užival, če so ga spregledali. Začel je dajati kritike in uživati v mučenju samega sebe. Izmenično je bil zdaj melanholičen, zdaj poln energije. Njegov starejši brat je bil histeričen. Dogajalo se je, da se je med igro razjezil, padel na tla in se dušil v krčevitem smehu. Ta brat je bil ma-

terin ljubljencek, drugi brat pa očetov. V vseh družinah so ljubljenci. Je že tako, da je en otrok bolj simpatičen kot ostali. Zakaj? Tega ni mogoče pojasniti. Johan ni bil nikogaršnji ljubljencek. Čutil je to in bolelo ga je. A babica je to opazila, zato ga je vzljubila. Pri njej se je učil abecede in ji pomagal zibati mlajše otroke. Toda ni bil zadovoljen. Hotel si je pridobiti materino ljubezen. Začel se ji je prilizovati, a se je obnašal nerodno, spregledali so ga in zavrnil.

V hiši je veljala stroga disciplina. Laž in neposlušnost sta bili brez milosti kaznovani.

Majhni otroci pogosto lažejo, ker se česa ne spomnijo.

»Si ti to naredil?« ga vprašajo. Nekaj se je zgodilo pred dvema urama, česar se otrok ne spomni več. Ker je bilo dejanje za otroka nepomembno, si ga ni posebej zapomnil. Zato se lahko zgodi, da majhni otroci lažejo, ne da bi se tega zavedali, in na to je treba paziti.

Lažejo lahko tudi zaradi stiske. Vedo, da jih beseda *ne* tepeža oprost, *da* pa nanj obsoja.

Lažejo lahko tudi zato, da si pridobijo kakšno korist. Eno izmed prvih odkritij prebujenega razuma je, da pravilno umeščeni *da* ali *ne* lahko prinese korist.

Najgrše je, ko krivijo drug drugega. Otroci vedo, da bo napaka kaznovana, pa naj bo na komurkoli. Gre za to, da se mora najti grešnega kozla. Kriva je vzgoja. Kazen je čisto maščevanje. Napake se ne sme kaznovati, saj s tem dodatno grešimo. Storilca je treba popraviti oziroma ga v njegovo dobro naučiti, da napake sploh ne sme storiti.

Ta gotovost, da bo napaka kaznovana, pri otroku izzove strah, da bodo nanj gledali kot na krivca, in Johan je bil v neprestanem strahu, da bodo pri njem odkrili kakšno napako.

Ob neki večerji oče zagleda steklenico vina, ki jo je popila teta.

»Kdo je spil vino?« vpraša in pogleda omizje.

Nihče ne odgovori. Toda Johan zardi.

»Aha, ti si bil,« reče oče.

Johan, ki nikoli ni vedel, kje je bilo skrivališče za steklenice, plane v jok in zahlipa:

»Nisem jaz popil vina.«

»A tako, celo tajiš?«

Celo?

»Dobil jih boš, ko vstanemo od mize.«

Misel na to, kaj ga je čakalo potem, ko so vstali od mize, ter očetove opazke o njegovi zatajevalski naravi Johanu še zdaj prikličejo solze v oči.

Vstanejo od mize.

»Pridi,« mu reče oče in gre v spalnico.

Mati mu sledi.

»Opraviči se očetu,« reče.

»Nisem tega naredil!« zdaj zavpije Johan.

»Opraviči se očetu,« ponovi mati in ga pocuka za lase.

Oče izza ogledala vzame šibo.

»Ljubi očka, oprosti mi!« zavpije nedolžni.

Toda zdaj je prepozno. Priznal je. Mati asistira očetu pri izvršitvi kazni.

Otrok tuli – od jeze, od besa, od bolečine, najbolj pa od sramote, od ponižanja.

»Opraviči se zdaj očetu,« reče mati.

Otrok jo gleda in jo prezira. Počuti se osamljenega, zapuščenega od tiste, h kateri se je vedno zatekal po nežnost in tolažbo, a tako redko po pravičnost.

»Ljubi očka, oprosti mi,« reče Johan s stisnjenimi, lažnivimi ustnicami.

In gre nato v kuhinjo k Lovisi, služkinji, ki ga ponavadi češe in umiva, in se v njenem predpasniku razjoče do konca.

»Kaj je naredil Johan?« ga pomilujoče vpraša.

»Nič!« ji odgovori. »Nisem tega naredil.«

Vstopi mama.

»Kaj pravi Johan?« vpraša Loviso.

»Pravi, da tega ni naredil.«

»Še vedno taji!«

In zdaj Johana spet mučijo do priznanja nečesa, česar nikoli ni storil.

In zdaj prizna nekaj, česar nikoli ni storil.

Ti, čudovita, moralna institucija, družina, sveta, nedotakljiva, božanska institucija, ki naj bi vzgajala resnicoljubne in krepostne državljane! Ti, tako imenovan dom vrlin, kjer iz nedolžnih otrok z mučenjem izsilijo prvo laž, kjer despotizem lomi voljo, kjer samozavest ubijajo v gneči živeči egoizmi. Družina, ti si zatočišče za vsa socialna bremena, si socialno skrbstvo za brezdelne ženske, si ječa hraniteljev družin in pekel za otroke!

Od tega dne naprej je Johan živel v nenehnem strahu. Ni si upal približati se ne materi, ne Lovisi, še manj bratoma, najmanj pa očetu. Vsepovsod sovražniki. Boga ni poznal, razen iz otroške molitve *Bog, ki ima otroke rad*. Bil je ateist, na otroški način, a je v temi kot divjak ali žival čutil zle sile.

»Kdo je popil vino?« se je spraševal. Kdo je bil krivec, zaradi katerega je trpel? Zaradi novih vtisov in novih bolečin je na to vprašanje kmalu pozabil, a pretresljiv dogodek mu je še dolgo ostal v spominu. Izgubil je zaupanje staršev, spoštovanje bratov, naklonjenost tete, babica je bila tiho. Morda je ona iz drugih razlogov uvidela njegovo nedolžnost, saj ga ni karala, je pa molčala. Ni imela česa povedati.

Bil je kot kaznjeneec. Kaznovan zaradi laži, ki je bila doma tako osovražena, in zaradi kraje, besede, ki se je ni smelo niti omeniti.

Izgubil je državljsko zaupanje⁶, bil je sumljiv, bratje so se mu rogali, ker so ga zasačili. Vse to, vključno s posledicami, ki jih je zelo občutil, je temeljilo na nečem, kar ni obstajalo: na njegovi krivdi.

* * *

Hiša ni ravno trpela revščine, bila pa je prenaseljena. Krst, pogreb, krst, pogreb. Včasih dva krsta brez pogreba vmes. Hrano so strogo odmerjali in ni bila zelo hranljiva: meso so jedli samo ob nedeljah. Kljub temu je Johan pridno rastel in bil velik za svojo starost.

Zdaj so ga puščali na dvorišče, kjer se je lahko igral. Tlakovan vodnjak, kot ponavadi tam, kamor sonce nikdar ni posijalo. Sence so se ustavile nad prvo etažo, dlje niso segale. Ob zidu je stal velik zaboj za smeti na štirih nogah, podoben staremu predalniku z zatičem, bil je namazan s katranom, a počen. Sem so zlivali umazano vodo od posode in metali smeti, iz razpok pa se je cedila temna gošča, ki je tekla po dvorišču. Pod zabojem so se zadrževale velike podgane, ki so tu pa tam pokukale ven, da bi smuknile v klet. Eno stran dvorišča so zamejevali drvarnice in stranišča. Slab zrak, vlaga in nič svetlobe. Njegov prvi poskus, da bi izkopal nekaj peska iz fuge med dvema velikima tlakovcema, je prekinil hudobni hišnik. Ta je imel sina. Johan se je z njim igral, a se v njegovi družbi nikoli ni počutil varnega. Deček je telesno in umsko zaostajal za njim, pri prepirih pa se je vedno znal obrniti na svojega očeta, hišnika. Njegova moč je bila v tem, da je bila oblast na njegovi strani.

6 Novi kazenski zakonik, ki je stopil v veljavo leta 1864, je določal, da si s storitvijo nekaterih kaznivih dejanj državljan za določen čas »zapravi državljsko zaupanje«, kar je pomenilo, da obsojeni ni mogel opravljati državne službe ali imeti javne funkcije.

Baron je imel v pritličju stopnice z železno ograjo. To je bilo krasno mesto za igro, toda vse njegove poskuse, da bi plezal po njej, je preprečil služabnik, ki je pridrvel iz baronovega stanovanja.

Strogo mu je bilo zapovedano, da na ulico ne sme iti. Če je pogledal skozi prehod pri glavnem vhodu in proti vhodu na pokopališče, je gori slišal otroke, ki so se igrali. V njihovo družbo ga ni vleklo, saj se je otrok bal. Pogled po ulici navzdol mu je razkril Klarino jezero in pomole za perice. To je bilo zanj novo in skrivnostno in jezera se je bal. Ob tihih zimskih večerih je slišal klice na pomoč utaplajočih se, ki so zašli pri otoku Kungsholmen. To se je dogajalo kar pogosto. V otroški sobi so sedeli okrog svetilke.

»Tiho,« je rekla ena od služkinj. Vsi so prisluhnili. Slišati je bilo dolge, vztrajne klice.

»Nekdo se utaplja,« je rekel nekdo. Poslušali so, dokler ni vse utihnilo. Nato pa je sledila cela vrsta zgodb o utopljenicah.

Otroška soba je gledala na dvorišče, z okna pa so se videli pločevinasta streha in nekaj podstrešnih shramb. V njih je bilo staro, odsluženo pohištvo in druge gospodinjske potrebščine. Pohištvo, ki ga nihče ni uporabljal, je zbujalo občutke groze. Služkinje so govorile, da tam straši. – Kaj je bilo to? – Straši. Kaj je to pomenilo, niso vedele, vedele so samo, da je bilo povezano z mrtvimi ljudmi, ki so hodili naokoli. Tako so Johana vzgajale služkinje in tako nas vse vzgaja nižji sloj. To je njegovo nenamerno maščevanje, da naše otroke cepi s praznoverjem, ki smo ga mi že zavrgli. Morda je to tisto, kar tako zelo zavira razvoj, hkrati pa tudi nekoliko zabriše razlike med sloji. Zakaj mati dovoli, da ji njena najpomembnejša dolžnost spolzi iz rok, mati, ki od očeta dobiva kruh, da bi vzgajala svoje otroke? Johanova mati je le redko brala večerne molitve z Johanom, najpogosteje je to počela služkinja. Naučila ga je staro katoliško molitev, ki se je glasila: *Po naši hiši angel hodi, v vsaki roki svečo nosi* itn.

Če so človekove sanje, da mu ne bi bilo treba delati, potem vse kaže, da si je ženska te sanje uresničila s poroko. Zato je družina kot družbena institucija zelo blizu čredi: samec, samica in mladiči in niti koraka dlje od črede, tudi po pojavu sužnjev (služabnikov) ne. Zato človeka vzgajamo za družino (ustanova za hranjenje) in ne za družbo, če ga sploh vzgajamo.

* * *

Ostale sobe so gledale na pokopališče sv. Klare. Nad lipami se je cerkvena ladja dvigala kot gora, na gori pa je sedel velikan z bakrenim klobukom, ki je neumorno proizvajal hrup, da je opominjal na minevanje časa. Četrtrine ur je tolkel v diskantu, ure pa v basu. K prvi jutranji maši je zvonil ob štirih zjutraj z majhnim zvončkom, k drugi jutranji maši ob osmih, k večerni maši pa ob sedmih. Pritrkaval je ob desetih dopoldan in ob štirih popoldan. Zvonil je vsako uro, od desetih do štirih zjutraj. Sredi tedna je zvonil ob pogrebih, ki so bili zdaj, v času kolere, pogosti. Ob nedeljah pa, o, takrat je tako zvonilo, da so bili vsi člani družine videti, kot da bodo zdaj zdaj planili v jok in nihče ni slišal, kaj govori drugi. Nočno zvonjenje, ko je Johan buden ležal v postelji, je bilo grozno. Najhujše pa je bilo zvonjenje ob požaru. Ko je neke noči prvič slišal globok, pridušen zvok, se je začel tresti, kot bi imel mrzlico, in planil v jok. Vedno se je prebudila cela hiša.

»Gori!« je nekdo zašepetal.

»Kje?«

Prešteli so udarce in zaspali nazaj, a on ni mogel. Jokal je. Tedaj je k njemu prišla mati, ga pokrila in rekla: »Ne boj se, Bog obvaruje nesrečnike!« – Nikoli prej ni na tak način razmišljal o Bogu. – Zjutraj so služkinje v časopisu prebrale, da je gorelo na Söderju in da sta v požaru umrla dva človeka.

»To je bila božja volja,« je rekla mati.

Njegovo celotno prebujanje v življenje je spremljalo zvonjenje, pritrkavanje in donenje. Vse njegove misli in občutke je spremljalo pogrebno zvonjenje in njegova prva leta življenja so se merila v četrtn urah. To ga vsekakor ni razveseljevalo, čeprav tudi ni odločilno vplivalo na njegovo bodoče psihološko stanje. Toda kdo ve? Prva leta življenja so enako pomembna kot devet mesecev pred tem!

Pri petih letih je začel hoditi v vrtec. Delal je domače naloge in znal tekoče glasno brati. Sobivanje s prijateljčki je razbilo enoličnost doma, druženje z vrstniki iz drugih družbenih slojev mu je razširilo obzorja, odgnalo njegovo monotono kritiziranje bratov in staršev in ga vzgajalo. Ko je veliko pozneje razmišljal o tem času, sta mu v spominu ostala samo dva pomembna dogodka. Eden, ki je pozneje zbudil njegovo začudenje, je bil ta: da je imel neki sedemletni deček spolni odnos z enako staro deklico. Njegovo spolno življenje se še ni prebudilo, zato ni vedel, za kaj je pravzaprav šlo; besedo, ki je označevala dejanje, pa si je zapomnil. Vendar pa fenomen, kot so ga opisovali zdravniki v knjigah, ni bil izjema in njegova lastna poznejša opažanja pri kmečkih otrocih so potrdila, da je bil podatek vsaj verjeten.

Drugi spomin je bil tale: neki deček je na tablico narisal starca in pod njim napisal *Bog*, za kar je bil kaznovan. Deček, ki je že znal molitve in bral katekizem, si še ni pridobil drugačne predstave o najvišjem bitju od podobe Boga Očeta, ki je bila natisnjena v Deseutih Božjih zapovedih v katekizmu. Pravilno pojmovanje Boga torej očitno ni prirojeno, temveč privzgojeno, zato vladni učbeniki ne bi smeli zbujati tako nizkih predstav, kot je ta o starčku, ki po šestih dneh dela potrebuje počitek.

* * *

Vsi spomini iz otroštva nam kažejo, kako se naši čuti najprej prebudijo in vpijajo najživahnejše vtise, kako se čustva sprožijo ob najšibkejšem pišu, kako se pozneje opažanja v glavnem usmerijo v jasne dogodke, na koncu pa v moralne odnose, v občutek za pravico in krivico, za nasilje in usmiljenje.

Spomini ležijo v neredu, nakracani kot sličice v tavmatropu⁷, a če ga zavrtno, se te zlijejo v sliko, enkrat nepomembno, drugič pomembno, odvisno.

Nekega dne Johan zagleda velike, lepe slike cesarjev in kraljev v modrih in rdečih uniformah, ki so jih služkinje obesile v otroški sobi. Tu je še druga slika, ki predstavlja zgradbo, polno Turkov, ki leti v zrak. Sliši, kako nekdo na glas bere iz časopisa, kako z gorečimi krogli obstreljujejo mesta in vasi v daljni deželi ter se spomni celo podrobnosti, kot je bil materin jok, ko so brali o revnih ribičih, ki so morali zapustiti svoje goreče kolibe. Slike so prikazovale cesarja Nikolaja I. Ruskega in Napoleona III., napad na Sevastopol in bombardiranje finske obale.

Oče je doma ves dan. Na okenske police postavijo vse kozarce, ki jih premorejo v hiši. Napolnijo jih s peskom za pivnanje in vanj zapičijo sveče. Zvečer prižgejo vse sveče. V sobah je tako toplo in tako svetlo. Svetlo je tudi v šoli sv. Klare in v cerkvi ter v župnišču, iz cerkve pa je slišati glasbo.

Kaj je bilo to? Slavnostna osvetlitev mesta ob ozdravitvi kralja Oskarja.

V kuhinji je velik hrup. V veži je zazvonilo in mater so poklicali ven.

⁷ Tavmatrop ali čudokret je preprosta optična igrača, s katero dve sličici združimo v eno, npr. na leseno palčko nalepimo dve sličici na papirju, palčko pa nato vrtimo med prsti, da se obe sličici združita v en prizor.

Zunaj stoji možki v uniformi s knjigo v roki in piše. Kuharica joče, mati moleduje in glasno govori, a možki s pikačo jo preglasi.

Policija!

Policija, odmeva po vsem stanovanju. Policija! In ves dan govorijo o policiji. Oče je klican na policijo. Bo šel v arest? Ne, plačal bo 3 riksdalerje in 16 šilingov, ker je kuharica podnevi zlila vedro umazane vode v kanal.

Nekega popoldneva opazuje, kako prižigajo ulične svetilke. Eden izmed bratrancev opazi, da v svetilkah ni olja in stenja, temveč samo kovinska paličica. Prižigajo se prve plinske svetilke.

Johan veliko noči in dni preleži v postelji. Utrujen je in zaspan. K postelji stopi nek strog gospod in mu reče, da ne sme dati rok izpod odeje. Z žlice mora vzeti nekaj ogabnega. Ničesar ne jé. V sobi se šepeta in mati joče. Nato ponovno vstane. Sedi pri oknu v spalnici. Ves dan zvonijo zvonovi. Po pokopališču nosijo zelene krste. Občasnno okrog črne krste stoji temna gruča ljudi. Grobarji prihajajo in odhajajo s svojimi lopatami. On mora na prsih nositi bakreno ploščico z modrim svilenim trakom in ves dan žvečiti neko koreninico. To je kolera leta 1854.

Nekega dne se z eno izmed služkinj zelo oddaljita od doma. Tako daleč gresta, da Johan začne pogrešati dom in joče za mamó. Dekle stopi z njim v neko hišo. Sedita v neki temni kuhinji poleg zelenega soda z vodo. Johan misli, da nikoli več ne bo videl doma. A svojo pot nadaljujeta. Mimo ladij in tovornih čolnov, mimo neprijetne opečnate stavbe z dolgimi, visokimi zidovi, kjer sedijo kaznjenci. Zagleda cerkev, dolgo alejo z drevesi, prašno deželno cesto, ob kateri raste regrat. Zdaj ga dekle nosi. Končno prispeta do velike zidane hiše, ob kateri stoji rumena lesena hiša s križem, poleg nje pa je veliko dvorišče z zelenim drevjem. Vidita v belo oblečene ljudi, blede, šepajoče, žalujoče. Povzpeta se do velike dvorane, v kateri so v rjavo pobarvane postelje. Same postelje s starkami v njih. Stene

so apnenčasto bele, bele so starke, bele so rjuhe. In zaudarja. Gresta mimo mnogih postelj, nato pa se ustavita sredi dvorane ob neki postelji na desni strani. Tam leži mlajša ženska črnih kodrastih las v beli spalni srajci. V napol sedečem položaju leži na hrbtu. Njen obraz je upadel, na glavi ima belo ruto, ki ji prekriva tudi ušesa. Njene presušene dlani so do polovice ovite v bele cunje, roke pa se ji tako vztrajno tresejo, da členki prstov drgnejo drug ob drugega. Ko ženska zagleda otroka, se ji sunkovito zatresejo roke in kolena ter plane v jok. Dečku poljubi glavo.

Deček se slabo počuti. Sramežljiv je in na jok mu gre.

»Ne prepoznaš Kristin?« ga vpraša. »Le kako bi?« In si ponovno obriše solze. Služkinji opiše svoje trpljenje, ta pa iz manjše torbice vzame nekaj živil.

Bele starke zdaj začnejo polglasno govoriti in Kristin prosi dekle, naj ji ne pokaže, kaj ima v torbici, saj so druge tako ljubosumne. Zato dekle v knjigo psalmov⁸ na nočni omarici skrivaj vtakne rumen bankovec. Dečku se čas vleče. Srce mu ne govori ničesar; ne tega, da je pil kri te ženske, ki ni bila njegova mati, ne da je v njenem zdaj upadlem naročju spal svoj najboljši spanec, ne da so ga tresoč se roke zibale, nosile, plesale z njim, srce mu ne govori ničesar, saj je srce samo mišica, ki črpa kri, vseeno je, iz katerega izvira. Toda ko je prejel njene zadnje vročične poljube, ko je končno, potem ko se je priklonil starkam in bolničarki, prišel iz bolnega zraka in na dvo-rišču pod drevesi spet zadihal, tedaj je začutil neke vrste dolg, težek dolg, ki se ga ne da poplačati drugače kot z večno hvaležnostjo, z

8 Izraz *psalm* je tu uporabljen za vse hvalnice, ki se pojejo pri bogoslužju Švedske cerkve in ne samo za psalme iz starozaveznega *Psalterja*. Prva knjiga psalmov je bila na Švedskem izdana leta 1695, trenutno pa je v uporabi četrta izdaja iz leta 1986. *Švedska knjiga psalmov* (šved. *Den svenska psalmboken*) vsebuje več kot osemsto pesmi iz različnih časovnih obdobj.

nekaj hrane v torbici in z bankovcem v knjigi psalmov, in sram ga je, da je vesel, da je daleč od rjavih postelj trpljenja.

To je bila njegova dovilja, ki je nato še petnajst let v krčih in hirajoč ležala v isti postelji, dokler ni umrla. Uprava bolnišnice Sabbatsberg mu je poslala nazaj njegovo sliko z gimnazijsko kapo, ki je visela pri njej veliko let, odkar ji je končno odrasli mladenič, sicer samo enkrat letno, podaril trenutek nepopisnega veselja, ki je bil zanj trenutek rahlega občutka krivde. Čeprav je od nje dobil bolno kri in živčne krče, je vseeno občutil krivdo, a le načelno krivdo, saj ji osebno ni bil ničesar dolžan, kajti ni mu podarila ničesar razen tistega, kar je morala prodajati. To, da je bila prisiljena prodajati svojo kri, je bil zločin družbe. Kot član družbe se je počutil nekoliko sokrivega.

Včasih obišče pokopališče. Tam mu je vse tuje. Kamnite grobnice s pokrovi, na katerih so črke in podobe, trava, po kateri se ne sme hoditi, drevesa z listjem, ki se jih ne sme dotikati. Stric je nekega dne utrgal listič in že se je prikazala policija. Ne razume velike stavbe, ob katero se vedno udari z nogo. Ljudje hodijo noter in ljudje hodi-jo ven, iz notranjosti se slišita petje in glasba. Zvoni, bije in klenka. Skrivnostna je. In na vzhodnem zatrepu je okno, na katerem je pozlačeno oko. »To je Božje oko!« Tega ne razume, v vsakem primeru pa je to veliko oko, ki bi moralo videti daleč.

Pod oknom je kletna odprtina z rešetkami. Stric pove dečkom, da so tam spodaj gladke kamnite krste.

»Tu stanuje nuna Klara.«

»Kdo je to?«

Tega stric ne ve, toda po vsej verjetnosti je to duh.

Stoji v neznansko velikem prostoru in pozabi na dom. Zelo je lepo, vse je v belem in zlatem. Nad njegovo glavo doni glasba kot od stotine klavirjev, a ne vidi ne inštrumentov ne glasbenikov. Ob dolgi aleji so klopi, čisto spredaj pa je slika, verjetno nabožna. Dva bela človeka s krili klečita, tam so veliki svečniki. To je verjetno

angel z dvema pozlačenima svečama, ki hodi po njihovi hiši. In tam v tišini stoji gospod v rdečem ogrinjalu s hrbtom, obrnjenim v prostor. V klopeh ljudje sedijo sklonjeni, kot bi spali.

»Snemite si kape,« jim ukaže stric, držeč klobuk pred obrazom.

Dečki se razgledujejo naokoli in čisto ob sebi zagledajo nenavaden, rjav stol, na katerem ležita moška v sivih ogrinjalih in s kapuco čez glavo. Okrog rok in nog imata železne verige, poleg njiju pa stojijo gardisti.

»Tatova,« zašepeta stric.

Dečku je neprijetno, nerazložljivo, nenavadno, strogo in tudi mrzlo. Enakega mnenja so tudi bratje, zato prosijo strica, ali lahko odidejo, in ta jim takoj ustreže.

Nepojmljivo! Takšen je njegov vtis o kultu, ki naj bi ponazarjal preproste resnice krščanstva! Kruto! Bolj kruto od blagega Jezusovega nauka.

Tisto s tatovoma je bilo najhuje. Železne verige in siva ogrinjala!

* * *

Nekega dne, ko sonce toplo sije, je v hiši nemir. Pohištvo se premika, predali se praznijo, oblačila ležijo vsevprek. Naslednje jutro prispeta voz in kočija. Nekateri odpotujejo s čolni iz pristanišča Rdeče barake, drugi s kočijo. Iz pristanišča prihaja vonj po olju, masti in dimu kamenega premoga, sveže prebarvani parniki se svetijo v svojih živih barvah in zastavice plapolajo, vozovi škripajo mimo velikih lip, rumena jahalnica, prašna in neugledna, še vedno stoji poleg drvarnice. Deček se bo vozil po vodi. Toda najprej bodo pozdravili očeta v pisarni. Deček se začudi, da sreča veselega, živahnega moža, ki se šali z zagorelimi kapitani parnikov in ima na ustih lep, dobrodušen nasmeh. Ja, mladosten je in ima celo lok, s katerim kapitani ponavadi streljajo v okno jahalnice. Pisarna je

majhna, toda njim je dovoljeno iti za zelene rešetke in za zaveso popiti kozarec portovca. Knjigovodje so vljudni in ustrežljivi, ko oče govori z njimi. Deček očeta še nikoli ni videl v službi, videl ga je samo doma kot utrujenega in lačnega hranilca družine in sodnika, ki je raje živel z devetimi ljudmi v treh sobah, kot da bi živel sam v dveh. Do tedaj je očeta videl le kot brezdelneža, ki je jedel in bral časopise na svojih nočnih obiskih doma, ni pa ga še videl kot zaposlenega moža. Občudoval ga je in čutil, da se ga zdaj tudi manj boji, ter si predstavljal, da bi ga lahko nekega dne celo vzljubil.

Vode se boji, a še preden se zave dogajanja, že sedi v ovalnem prostoru v beli in zlati barvi, z rdečimi žametnimi zofami. Tako lepe sobe še ni videl. Toda v sobi hrumi in vse se trese. Pogleda skozi majhno okno in zagleda zeleno obalo, modrozeleno valove, mimovozeče tovarne čolne s senom in parnike. Bilo je kot v panorami oziroma rekli so mu, da je tako v gledališču. Po obali marširajo rdeče in bele hišice, pred katerimi stoji zeleno drevje, posuto s snegom cvetov; mimo drvijó veliki zeleni prti, na katerih so rdeče kravice, tako kot na božičnih škatlah; soba se ziba in zdaj parnik zapluje pod drevesa z rumenimi resami in rjavimi črvastimi socvetji, tu so pomoli z jadrnicami, ki so okrašene s plapolajočimi zastavicami, hišice, pred katerimi so kokoši in pes, ki laja; sonce sije na vrsto oken, ki so nizko pri tleh, starci in ženice nosijo zalivalnike in grablje; nato spet samo zelena drevesa, ki se sklanjajo nad vodo, pa rumena in bela kopališča; nad njegovo glavo počí strel iz topa, hrup in tresenje prenehata; obala se ustavi; nad svojo glavo zagleda zid ter hlače, krila in množico obuval. Odvedejo ga po stopnicah, ki imajo zlato držalo, nato pa zagleda velik, velik grad.

»Tukaj stanuje kralj,« reče nekdo.

To je bila Drottningsholmska palača, najlepši spomin iz njegovega otroštva, skupaj s knjigami pravljič.

Prtljago odnesejo v belo kočo vrh griča, otroci pa se kotalijo po travi, pravi zeleni travi brez regrata, kakršna je na pokopališču sv. Klare. Nebo je tako visoko, tako svetlo, v daljavi se zelenita in modrita gozd in jezero.

Zaboj za smeti je pozabljen, prav tako šolski razred z vonjem po potu in urinu, težki zvonovi ne donijo več, ni več grobarjev. Toda ob večerih zazvoni v majhnem zvoniku čisto blizu. Deček z začudenjem gleda mali, sramežljivi zvon, ki se ziba v zraku in ravno prav glasno poje nad polji in zalivi. Za trenutek pomisli na neusmiljene base, ki kot temen krik priletijo skozi špranje domačega zvonika.

Zvečer, ko se po celodnevem kopanju v lastnem potu umije in utrujen zaspri, sliši, kako mu v ušesih zvoni tišina, in zaman čaka, da bo odbila ura ali da bo zazvonil nočni čuvaj.

Naslednje jutro se zbudi, vstane in se igra. Ves teden, dan za dnem, se samo igra. Nikoli ni nikomur na poti in zelo je mirno. Majhni otroci spijo v hiši, on pa je po ves dan zunaj. Očeta ni na spregled. Toda ob sobotah se jim pridruži s slamnikom na glavi, dečke veselo ščipa za lička in jih pohvali, da so zrasli in porjaveli. Nikoli več nas ne bo tepel, pomisli Johan. A ne razume, da je bilo to odvisno od nečesa tako preprostega, kot sta več bivalnega prostora in čistejši zrak.

Poletje je minevalo odlično, čarobno kot v pravljici. Po topolo-vih alejah srebrno livrirani lakaji, na jezeru nebesno modri vikinški čolni s pravimi princii in princesami, na cestah rumeni koleslji, škr-latni landaverji in arabski konji v štirivpregi pod udarci kot vajeti dolgih bičev.

In kraljeva palača z bleščečimi tlemi in zlatim pohištvom, marmornatimi pečmi, slikami. Parki s svojimi alejami, ki so bile kot dolge in visoke zelene cerkve; fontane z nerazumljivimi figurami iz pravljicnih knjig, poletno gledališče, ki je ostalo uganka, a se je

uporabljalo kot labirint, Götski stolp, vedno zaprt, vedno skrivnosten, z edino nalogo ustvariti odmev govorečih glasov.

Po parku ga je sprehajala sestrična, ki jo je klical teta. Pravkar došlo lepo dekle v finih oblačilih in z dežničkom za sonce. Prispeta v mračen smrekov gozd, nadaljujeta, gresta še dlje; nato se zasliši mešanica človeških glasov, glasbe ter ropotanje krožnikov in vilic: pred njima stoji majhen dvorec, drugačen od vseh ostalih. S strešnih slemen vijugajo zmaji in kače, od zgoraj gledajo starčki z rumenimi, kot jajce okroglimi obrazi in črnimi, poševnimi očmi ter biči iz las na tilniku; črke, ki jih ne zna prebrati in so nečemu podobne, a kljub vsemu drugačne od vsega ostalega, se plazijo vzdolž fasadnih štukatur. Spodaj v dvorcu pa pri odprtih vratih in oknih za mizo sedijo kralji in cesarji, ki jedo iz srebrnih krožnikov in pijejo vino.

»Tam sedi kralj,« reče teta.

Johan se prestraši in pogleda, ali je pohodil travo in ali je tik pred tem, da stori kaj neprimernega. Zdi se mu, da lepi kralj, ki ima dobrodrušne poteze, vidi skozenj; on pa hoče stran. Toda ne Oskar I., ne francoski maršali, ne ruski generali ga ne gledajo, temveč najbrž razmišljajo o pariškem miru, ki bo končal orientalsko vojno⁹. Policisti pa hodijo naokrog kot rjoveči levi, na katere ima Johan neprijetne spomine. Dovolj je, da vidi enega izmed njih, že se počuti kot zločinec ter pomisli na tri riksdalerje in šestnajst šilingov.

Videl je torej podobo največje moči, večje od moči bratov, matere, očeta, oskrbnika, stanodajalca, generala s perjanico in policista.

Ob drugem obisku, tudi tokrat je s teto, gresta mimo manjše hiše pri palači. Na peščenem dvorišču stoji moški v civilu s panamskim slamnikom na glavi in v poletnih oblačilih. Ima črno brado in videti je močan. Okoli njega v krogu teče črn konj, ki ga ima na vrvi. Moški ropota z ragljo, udarja z bičem in strelja.

⁹ Mirovna konferenca v Parizu po krimski vojni leta 1856.

»To je prestolonaslednik!« reče teta.

Videti je bil kot navaden človek in oblečen je bil kot stric Janne.

Ob tretjem obisku se v parku, v globoki senci visokih dreves, ustavi neki oficir na konju. Vojaško pozdravi teto, pridrži konja in dečka vpraša, kako mu je ime. Ta mu odgovori po resnici, čeprav nekoliko sramežljivo. Temni obraz ga gleda s prijaznimi očmi in se globoko, doneče zasmee. Nato jezdec izgine.

»To je bil prestolonaslednik!«

Ogovoril ga je prestolonaslednik.

Vzhičen je in počuti se nekako varnejši. Grozni oblastnik je bil vendarle prijazen.

Nekega dne izve, da sta oče in teta stara znanca nekega gospoda, ki živi v veliki kraljevi palači ter nosi trikotni klobuk in sabljo. Palača tako dobi še prijaznejši izgled. Deček je znanec tistih tam zgoraj, saj ga je prestolonaslednik ogovoril, očka pa se s komornikom tika. Zdaj razume, da je mesto elegantnih lakajev pod njim, še posebno ko izve, da se kuharica ob večerih sprehaja z enim izmed njih.

Izvedel je za obstoj družbene lestvice in odkril, da vsaj ni na njenem dnu.

Še preden se zave, je pravljice konec. Spet so pred njim smetnjak in podgane, toda ko hoče Johan izkopati tlakovce, oskrbnikov sin Calle ne izvaja več svoje avtoritete, saj se je Johan »pogovarjal s prestolonaslednikom« in gospodje so bili »na poletnem oddihu v počitniški hiši«.

Deček je od daleč videl očarljivost višjega sloja. Po njem hrepeni kot po domovini, a materina suženjska kri v njem se temu upira. Instinktivno spoštuje višji sloj, preveč ga spoštuje, da bi upal, da bo nekoč postal del njega. Poleg tega čuti, da tja ne spada. Toda tudi k sužnjem ne spada. Ta konflikt ga bo grizel vse življenje.